

KÖNYVSZEMLE

Evangelos Karakasis: *T. Calpurnius Siculus; A Pastoral Poet in Neronian Rome* (Trends in Classics 35). Berlin – Boston, De Gruyter, 2018.

Un minore di talento – D. Gagliardi 1984-ben megjelent könyvének alcíme jól jellemzi T. Calpurnius Siculus sokáig uralkodó negatív megítélését.¹ Az azóta eltelt három évtized viszont, bár újabb monográfia Gagliardi *lepidus libellusa* óta nem jelent meg, a kutatás látványos megélénkülését hozta. Nemcsak a Calpurniusszal foglalkozó tanulmányok száma szaporodott meg örvendően, hanem több új szövegkiadás, mi több, számos részletes kommentár is készült, némelyik eklogához önálló kötetnyi. 2014-ben pedig megjelent a teljes *corpus* mintaszerű kritikai kiadása és kommentárja M. A. Vinchesi tollából.² E. Karakasis (a továbbiakban K.) tehát szerencsés időszakban vállalkozott egy átfogó, s régi *desideratum*nak számító Calpurnius-monográfia megírására, hiszen nagyban támaszkodhatott az újabb kutatások friss eredményeire. Ezeket azonban megfontolt tárgyilagossággal teszi mérlegre, így a 4. eklogában szereplő, gyakran Senecával, máskor C. Calpurnius Pisóval azonosított Meliboeus kilétének sokat vitatott kérdését (62–63), vagy azon, több szakíró által képviselt föltevést, mely szerint Calpurnius eklogái burkolt kritikát fogalmaznának meg Nero uralmával szemben, lásd például a *Criticism of the Neronian Regime or not* (110–113) című fejezetet.

A könyv célkitűzése a címben ígért monografikus földolgozásnál némileg szűkebb. A Calpurnius-filológia minden lényeges kérdésére kitér ugyan, vizsgálódásainak gyűjtőpontjában mégis mindenekelőtt a műfaji kérdések állnak, pontosabban Calpurnius „költői eljárásainak rendszeres vizsgálata a műfaji fejlődés nézőpontjából és Nero korának történeti kontextusában” („a systematic reading of Calpurnian poetics from the viewpoint of »generic evolution« and within the historical context of the Neronian period”; 1). Ezt oly következetesen érvényesíti, hogy sok esetben a történeti, vallástörténeti, művelődéstörténeti vonatkozásokra is a műfaji kérdések elemzése közben (esetleg terjedelmes lapalji jegyzetben) kerít sort.

Magukat az eklogákat sem a calpurniusi *corpus* sorrendjében, hanem műfaji jellemzőik szerint csoportosítva tárgyalja. Előreveszi az ún. panegyrikus költeményeket (*Part A: The Political Eclogues 1, 4, 7*), majd a könyv második részében (*Part B: Pastoral, Elegy, Comedy and the Georgics*) kerülnek sorra a tisztán bukolikus darabok (*merae*

¹ D. Gagliardi: *Calpurnio Siculo, un „minore” di talento*. Napoli 1984.

² T. Calpurnio Siculo. *Ecloga VII. Introduzione, edizione critica, traduzione e commento a cura di L. Di Salvo*. Bologna 1990; *Calpurnius Siculus: Bucoliques, Pseudo-Calpurnius: Éloge de Pison. Texte établi et traduit par J. Amat*. Paris 1991; *B. Schröder: Carmina non quae nemorale resultent. Ein Kommentar zur 4. Ekloge des Calpurnius Siculus*. Frankfurt am Main 1991; *B. Fey-Wickert: Calpurnius Siculus: Kommentar zur 2. und 3. Ekloge*. Trier 2002; *Calpurnio Siculo: Egloghe. Introduzione, traduzione e note di M. A. Vinchesi*. Milano 1996; *E. Di Lorenzo – B. Pellegrino: T. Calpurnio Siculo: Eclogae*. Napoli 2008; *G. Becker: Titus Calpurnius Siculus: Kommentar zur 5. und 6. Ekloge*. Trier 2012; *M. A. Vinchesi: Calpurni Siculi Eclogae*. Firenze 2014.

eclogae): *Elegy and Comedy – Calpurnius 3; Georgics – Calpurnius 5; Elegy and Georgics – Calpurnius 2*. A 6. ekloga formabontó mivolta miatt a kötetet lezáró fejezetbe került: *Part C: Challenging the Very Structure of the Singing Match...*

Jegyezzük meg itt: bár ez a fölosztás tökéletesen indokolt, az olvasó joggal hiányolhatja az eklogagyűjtemény kompozícióját tárgyaló fejezetet, annál inkább, mert ezt a kérdést a korábbi szakirodalomban is csak ritkán tárgyalták. Egy helyütt (111) K. fölveti ugyan, hogy a három politikai ekloga, melyeket szorosan összeköt a főhős, Corydon alakja, egységes narratívát alkot-e, vagy sem, de a kérdésben nem foglal állást. Márpedig D. Korzeniewski – idestova fél évszázada írott – rövid tanulmányában kimutatta a kompozíció tudatos, művészi megtervezettségét,³ e téren azonban még további kutatásokra lenne szükség. Másrészt kétségtelen, hogy a szerkesztésnek műfaji vonatkozásai is vannak, hiszen, mást most nem említve, aligha véletlen, hogy a két georgikus színezetű ekloga (2, 5) a gyűrűs kompozícióban szimmetrikusan megfeleltethető egymásnak.

Ami viszont az egyes eklogák műfaji problémáit illeti, abban a szerző teljességre törekszik. Talán legfőbb érdeme, hogy Calpurnius eklogáit a római költészetnek minden eddiginél szélesebb kontextusában mutatja be. A *close reading* módszerét alkalmazva minden fejezet egy-egy ekloga részletes, gyakorta mikroszkopikusan aprólékos elemzését adja, gyakran szinte sorról sorra haladva. Általában külön alfejezetet szentel az adott költemény nyelvi sajátosságainak is, azt kutatva, hogy ezek mennyiben járulnak hozzá a műfaji újításokhoz (*Linguistic Novelty and „Generic Transgression”, 43; Diction and „Generic Novelty”, 83; The Language of the „Generic Evolution”, 115; stb.*). K. rendkívüli körültekintését mutatja, hogy a Calpurniusról szóló teljes szakirodalom fölényes ismeretében minden egyes elemzett szöveghelynél mindazon tudományos közleményeket felsorolja, melyek az adott helyet érdemben tárgyalják, teljes képet adva ezzel a kutatástörténeti előzményekről is.

A főszöveget hallatlanul adatgazdaggá, de némileg zsúfolttá is teszik a sűrűn megadott szöveghelyek és szövegpárhuzamok, előre- és visszautalások, valamint a lapalji jegyzet helyett gyakran szintén a főszövegbe kerülő szakirodalmi hivatkozások. Ezáltal a könyv mintegy átmenetet képez az értekező próza és a kommentár között. A mű kommentárjellegét erősíti az is, hogy az eklogák szövegének lineáris magyarázata és a műfaji kérdésekre való összpontosítás majdhogynem elkerülhetetlenné teszi ugyanazon vagy hasonló műfaji problémák, irodalmi eljárások, szöveghelyek ismételt tárgyalását. Jó példa erre Cornelius Gallus alakja Vergilius műfaji szempontból sokat értelmezett 10. eklogájában, mely természetszerűleg a könyvben is ismételten szóba kerül: „...the elegiac poet Gallus, who tries to assuage his elegiac erotic pain by becoming part of the bucolic world and embracing its values” (23), vö. „...by Gallus in Vergil’s tenth eclogue, when he decides, albeit temporarily, to include his elegiac poetic identity in the pastoral world and its poetic values” (42), vö. „...the elegiac poet Gallus of the Vergilian tenth eclogue, who, after his short-lived experience into the pastoral world, and the pastoral host-genre (...) comes to realize at the end the strength of his elegiac identity” (108), vö.

³ D. Korzeniewski: Die Eklogen des Calpurnius Siculus als Gedichtbuch. MH 29 (1972) 214–216.

„Gallus eventually comes to realize his elegiac disposition, and to resist merging with his temporary identity of a pastoral guest” (153), vö. „...when the elegiac poet Gallus, after his short-lived bucolic experience, re-asserts his elegiac disposition and renounces his adhesion to the pastoral code...” (214).

Szót kell ejteni a műfaji elemzések zavarba ejtően gazdag, gyakran igen szellemes, mindazonáltal talán kissé túlbonyolított terminológiájáról. A tárgymutatóban összesen 161 *generic* jelzővel ellátott terminust találunk, de valós számuk még ennél is nagyobb, mert a tárgymutató korántsem mindegyiket tartalmazza, hiányzik például a *generic pleasure* (49, 4. jegyz.), a *generic contemplative disposition* (52), a *generic pastoral surface* (130) vagy a *generic artistic formation* (205). Ám e nagyszámú terminus közül viszonylag kevéssel találkozunk három alkalomnál többször, következetesen alkalmazva, ilyen például a *generic ambivalence*, *generic interaction*, *generic outlook*, *generic tension* vagy a *generic transcendence*. Kétségtelen előnye e számtalan műfajelméleti – mondhatni – neologizmusnak, hogy igen finom árnyalatok érzékeltetésére is képes lehet, csakhogy a terminusok hozzávetőleg egyharmada az egész könyvben egyetlenegyszer fordul elő, mint például a *generic realm* (128), a *generic adhesion* (162), a *generic fullness* (226) vagy a *generic shift* (237), jöhetnek ezek is alkalmazhatóak volnának számos, a könyvben tárgyalt műfaji jelenségre. A gyakrabban használt terminusok közötti határok viszont képlekenyek, nem ritkán egymásnak jóformán szinonimái, lásd például „»generic inclination« of Calpurnius towards the genus grande” (24), vö. „»generic orientation« towards the explicit encomium” (117); „a »generic leaning« towards comedy and elegy” (213). Nem egészen válik világossá, hogy e terminusok között mi a pontos különbség.

Az elemzések imponáló, olykor azonban már-már szószálhasogató tüzetességének másik hátulütője, hogy szerző – egyébként az intertextualitás posztmodern fölfogásától egyáltalán nem idegen módon – sokszor egy-két szóra kiterjedő megfeleléseket is műfaji interakcióként (*generic interaction*) interpretál. Mindenesetre túlzásnak tartjuk például a szerző azon megállapítását, hogy a *gramina campo* clausula (Calp. 5, 8) a didaktikus költészet nyelvi emlékezetét őrizné („linguistic reminiscences of didactic poetry”, 187), csak azért, mert a ránk maradt költészeti *corpus*ban egyedül Lucretiusnál fordul elő (*ex uno tondentes gramina campo / lanigeræ pecudes*, 2, 661–662), ráadásul éppen egy bukolikus színezetű leírásban. Egy más érdekeltségű intertextuális elemzés bizonytalannal Horatius híres ódájával (*gramina campis*, 4, 7, 1) vagy akár Lucanusszal (*gramina campis*, 9, 182) is párhuzamot vonhatna, és tetszőlegesen értelmezhetné a lírai vagy az epikus költészettel való műfaji dialógusnak (*generic dialogue*), műfaji kitekintésnek (*generic outlook*), műfaji többszólamúságnak (*generic polyphony*), stb.

Ugyanezen metódust alkalmazza K. többek között az 3. ekloga egyik szöveghegyénél (*suos suspendat ad ubera natos*, 67): „The clausula ubera natos in v. 67, found, although in a slight different form, in the same metrical position twice in the Vergilian epic as well, cf. A. 3, 392: ubera nati, 5, 285: ubere nati, may also be read as adding to the »generic ambivalence« of the passage” (144). Kár, hogy a szerző nem fejt ki bővebben e *generic ambivalence* mibenlétét, hiszen míg Calpurniusnál egy bőséges tejhozamú *bu-cula* borjairól van szó, az *Aeneis* 3. énekéből idézett clausula a híres, harminc malacot

szoptató fehér emsére vonatkozik (*alba, solo recubans, albi circum ubera nati*), míg az 5. énekben nem is állatról van szó, hanem a Sergestusnak ajándékozott, Pholoe nevű krétai rabnőről, aki történetesen egy ikerpárt szoptat a keblén.

A műfaji kérdések mellett K. talán a calpurniusi eklogák metapoétikus részleteinek szenteli a legtöbb figyelmet, különös tekintettel Calpurniusnak az Augustus-kori költészet „neóterikus-kallimachosi” (*Neoteric-Callimachean*) poétikájához való viszonyára. A számtalan értékes megfigyelés mellett azonban itt is sok esetben túlzásokba esik.

Jellemző példa erre rögtön az 1. ekloga fölütésének elemzése. A bukolikus költészetben szokatlan őszi nyitókép (*Nondum Solis equos declinis mitigat aestas, / quamvis et madidis incumbant prela racemis / et spument rauco ferventia musta susurro*, 1–3) régóta foglalkoztatja a kutatást. J. Hubaux egyenesen azt föltételezte, hogy az ekloga eredetileg a 4. sorral kezdődött (*Cernis ut ecce pater quas tradidit, Ornyte, vaccae*), azon megfigyelésből kiindulva, hogy a bukolikus költemény első sora mindig tartalmaz pásztori nevet, s közvetlenül a pásztori világra vonatkozik, az egyetlen kivétel éppen Calpurnius 1. eklogája.⁴ Első pillantásra föltűnik a hasonlóság Seneca *Apocolocyntosis*ának szintén őszi *periphrasis*ával (2, 1), s nyilvánvaló az összefüggés Nero uralkodásának kezdetével is (54. október 13.). Mindezt K. is lelkiismeretesen összefoglalja egy lapalji jegyzetben (15, 5. jegyz.), saját értelmezését (*The Bucolic Frame*, 15–19) azonban a metapoétikus síkra (*meta-poetic level*, 15), összpontosítja (vagy inkább korlátozza), Th. Hubbard pszichoanalitikus ihletésű magyarázatát követve, mely szerint az őszi nyitókép a költő megkésettiségének („belatedness”) metaforája volna Theokritos és Vergilius működésének metapoétikusan értendő nyarához („Theocritean / Vergilian summer”) képest.⁵ Mi több, ebben az olvasatban a *tradidit* ige is metapoétikai jelentéstöbblettel bír, és a költői utódlást („poetic succession”) jelenti, míg a tehének (*vaccae*) magát a pásztori költészetet, melyet Vergilius mint *pater* hagyott rá utódjára (16). Ez a némileg erőszakoltnak tűnő értelmezés már csak azért sem állja meg a helyét, mert a nyár heve éppenséggel nem mérséklődik, az évszakok szokott rendje megbomlani látszik, valamely váratlan eseményt sejtetve. A Nap fékezhetetlenül vágató lovai, a prések alatt sistersgő must eksztatikus hangulatot sugall, ellentétben Seneca említett leírásával, ahol Phoebus egyre rövidebbre szabja futását, és a megkésett vincellér (*serus vindemitor*, 2, 6) ritka fűrtök után böngész a szőlőben. Kár, hogy e két leírás összehasonlítására K. nem tér ki. Figyelmet érdemelt volna a bacchusi hangulatú szüret és a hevét nem csillapító Phoebus együttes jelenléte is, hiszen Nero propagandájában Apollo kezdettől fogva központi szerepet játszott, de mindinkább egybeolvadt a Napisten alakjával, másrészt pedig egyre több dionysosi vonást olvasztott magába. Szintén csak az említett lapalji jegyzetben, futólagosan említi K. a *Meditrinalia* október 11-ére eső ünnepét, melynek megtisztító és gyógyító hatást tulajdonítottak. Márpedig ez is összevág a Calpurniusnál is tetten

⁴ J. Hubaux: Le vers initial des Églogues: Contribution à l'histoire du texte des bucoliques Latins. RBph 6 (1927) 603–616.

⁵ Th. K. Hubbard: The Pipes of Pan: Intertextuality and Literary Filiation in the Pastoral Tradition from Theocritus to Milton. Ann Arbor 1998. 154–155.

érhető uralkodói propagandával, mely Claudius uralmát törvénytelen és vérengző zsarnokságnak, Nero beiktatását pedig a törvényes rend helyreállításaként az államot sújtó csapások utáni regenerálódásnak kívánta beállítani. Mindezek a kérdések tehát sokkal behatóbb vizsgálódást érdemeltek volna, de szinte teljesen háttérbe szorulnak a meta-poétikai értelmezés mellett.

Úgyszintén erőszakoltnak érezzük az 1. ekloga szereplőjének, a magas termetű, s ezért a bükkfa törzsébe Faunus által bevéssett jövendölést könnyebben elolvasó Ornytus nevének epikus allúzióként való értelmezését, pusztán arra alapozva, hogy ez a név a korábbi bukolikus költőknél nem fordul elő, előfordul viszont az *Aeneis*ben. Még meszterkétebb az *ingens* jelző túlinterpretálása: „...he has qualities that are negatively connotated in the Roman Callimachean program, but are, instead, clearly combined with the poetic technique of the *genus grande*...” (18). Aligha valószínű, hogy Ornytus nyakigláb természetnek vaskosan humoros leírásában (*nam tibi longa satis pater internodia largus / procerumque dedit mater non invida corpus*, 26–37) a kortársak az epikus műfajra ismertek volna, sokkal hihetőbb, hogy e bukolikus maszk valamely közismert személyt rejt, de csak találgathatjuk, hogy azonos-e a *Vita Persi*ben említett Calpurnius Statu-rával.⁶ Másrészt az Ornytus név, miként a feliratos anyag mutatja, Dél-Itáliában eléggé gyakori volt, s ez összhangban áll azzal, hogy míg Vergilius pásztori világa jellegzetesen észak-itáliai, Calpurnius tájai sokkal inkább Dél-Itáliát idézik.

A fentiekhez hasonló szövegértelmező eljárásokat szép számmal találunk. Kirívó példája ennek a 7. ekloga nyitójelenete, ahol a Rómából hazatérő s az új amfiteátrum csodáitól megbabonázott Corydon alaposan lehordja és tuskónak nevezi az idős Lycotast, aki hosszas távollétének okáról kérdezősködik: *O piger, o duro non mollior axe Lycota, / qui veteres fagos nova quam spectacula mavis / cernere...* (4–6). Az idős és faragatlan pásztort jellemző, másutt is előforduló szólásformát K. szerint a Lycotas képviselte esztétikai elvekre kell érteni: „anti-Neoteric / non-Callimachean meta-linguistic properties” (92). Ezek után már szinte meghökkenünk, amikor azt olvassuk, hogy az amfiteátrumban bemutatott fókák és jegesmedvék nem hordoznak metapoétikai jelentést: „In Calp. 7 seals are presented as competing with polar bears, vv. 65–66, but no poetological dimension is to be discerned here” (103). Hasonlóképpen nyilatkozik az idős Micon georgikus hangoltságú tanításairól az 5. eklogában, mely a pásztori munkákat évszokról évszakra haladva mutatja be. Az ebben föllelhető kifejezésekről, amilyen például a *levibus nidis, tereti iunco*, a szerző a következőket írja: „Easily decipherable ideas, motifs and catch-words of Callimachean-Neoteric meta-language do not seem to produce meaning on the poetological level in the present eclogue” (185).

Azonban e tekintetben nem jár el következetesen, mivel a szintén georgikus színezetű 2. eklogában ismét számos metapoétikai vonatkozást fedez föl, még a lombnyesés (*Me teneras salices iuvat aut oleastra putare*, 44) esetében is: „Thus a frondatio, itself »unpastoral« in character, is furthermore exercised upon teneras salices, with an inten-

⁶ A kérdéshez lásd Takács L.: A Vita Persii de commentario Probi Valeri sublata. Elemzés és kommentár. Piliscsaba 2011. 82–84.

tional use of Callimachean catchword: it is not only traditional pastoral typology that is at stake here, but also the Neoteric character of poetry that displays it" (206).

E mondatokból az is kiviláglik, hogy K. némileg mereven kezeli a *pastoral* és az *unpastoral* fogalmát, hiszen a kisbárányok rászoktatása a friss lombok rágcsálására (*et gregibus portare novis, ut carpere frondes / condiscant*, 45–46) aligha számít „antibukolikus” tevékenységnek. K. azonban ezt is metapoétikai megfontolásokkal támasztja alá: „Idas sings about a frondatio, censured in the pastoral community as it deprives pastoral space / poetry from its basic »generic prerequisite«, shade...” (206).

Nem kevésbé tartjuk erőltetettnek a *pietas* erényének műfaji szempontú megítélését, például a 4. ekloga Corydonjának szerénykedése kapcsán (*nunc mea rusticitas, si non valet arte polita / carminis, at certe valeat pietate probari*, 14–15). K. szerint ez is eltávolodás a műfaji kánontól („one more step away from the earlier pastoral canon”), mivel a *pietas* nem tipikusan bukolikus erény: „...although up to a point associated with the Roman rus (cf. e. g. Tib. 1. 1. 11ff.), pietas is primarily an epic value, ideally exemplified by pious Aeneas and is by no means a crucial asset in the pre-Calpurnian value system...” (56). Másutt viszont amellett érvel, hogy a birkapásztor Idas vallásos *pietasa*, a *Parilia* ünnepe (*saepe cadit festis devota Palilibus agna*, 2, 63) inkább elégikus, mintsem bukolikus motívum („the festival has no parallels in the bucolic corpus, in opposition to its presence in elegiac poetry”, 208), s ez is az elégia felé való „elhajlást” bizonyítaná: „The leaning towards elegy is thus revealed in the intertexts that Idas chooses both when claiming his beloved (vv. 52ff.) and when expressing his piety” (209). Ám ha a *pietas* mind az epikus, mind az elégikus műfajba beleillik, nehéz belátni, miért volna idegen a bukolikától, a *Parilia* ünnepéről nem is szólván.

Szintén a bukolikus műfaj túlságosan merev értelmezésére vall, hogy a szerző még a Camenák emlegetését (*nostras inter dumeta Camenas*, 4, 46) is a műfajhatárok áthágásának véli: „the basic feature of pastoral is the close association of the genre with the Nymphs rather than the Muses; the use of this term may also point to the »generic transcending aspirations« of Calpurnian pastoralism” (61). Mindeközben megfedkezni látszik Vergilius eklogáiról, ahol a Camenák a *carmen amoebaeum* kifejezett kedvelőiként jelennek meg (*amant alterna Camenae*, 3, 59), másutt pedig a Múzsák a váltakozó pásztori ének elősegítői (*alternos Musae meminisse volebant*, 7, 19). Érdekes, hogy Vergilius e két szöveghelyére K. másutt hivatkozik ugyan, de éppen a „traditional song-exchange pattern” (226) példáiként.

Mindezen észrevételek azonban nem csökkentik K. művének hiánypótló voltát és értékét, mely remélhetőleg hozzá fog járulni ahhoz, hogy a régebbi korokban igen nagyra becsült, majd hosszú időre jószerint elfeledett Calpurnius költészete ismét megérdemelt helyére kerüljön. Rendkívüli alapossága, aprólékos elemzése, számtalan értékes megfigyelése és adatgazdagsága nélkülözhetetlenné teszi a bukolikus műfaj története iránt érdeklődők számára, s nem kétséges, hogy újabb kutatások ihletője, kiindulópontja lesz.

A gazdag bibliográfia az elmúlt kétszáz év Calpurnius-szakirodalmának szinte minden említésre érdemes tételét tartalmazza.⁷ A rendkívül zsúfolt főszöveg és a gazdag jegyzetapparátus ellenére sajtóhibák elvéve fordulnak elő, például *headum* (81), *Ceasar* (104), *sallictum* (185, 160. jegyz.), *deadala* (200). A szerző által idézett tömérdek szöveghely miatt értékes segítséget jelent a 34 oldalas *Index Locorum*. Ez, valamint az igen részletes *General Index* nagyban megkönnyíti a könyv használhatóságát.

SIMON LAJOS ZOLTÁN

⁷ Jegyezzük meg, *E. Di Lorenzo* és *F. Giordano* alapvető műve (*Bucolicorum Latinorum Poetarum Lexicon*. Hildesheim 1996) kimaradt a bibliográfiából.